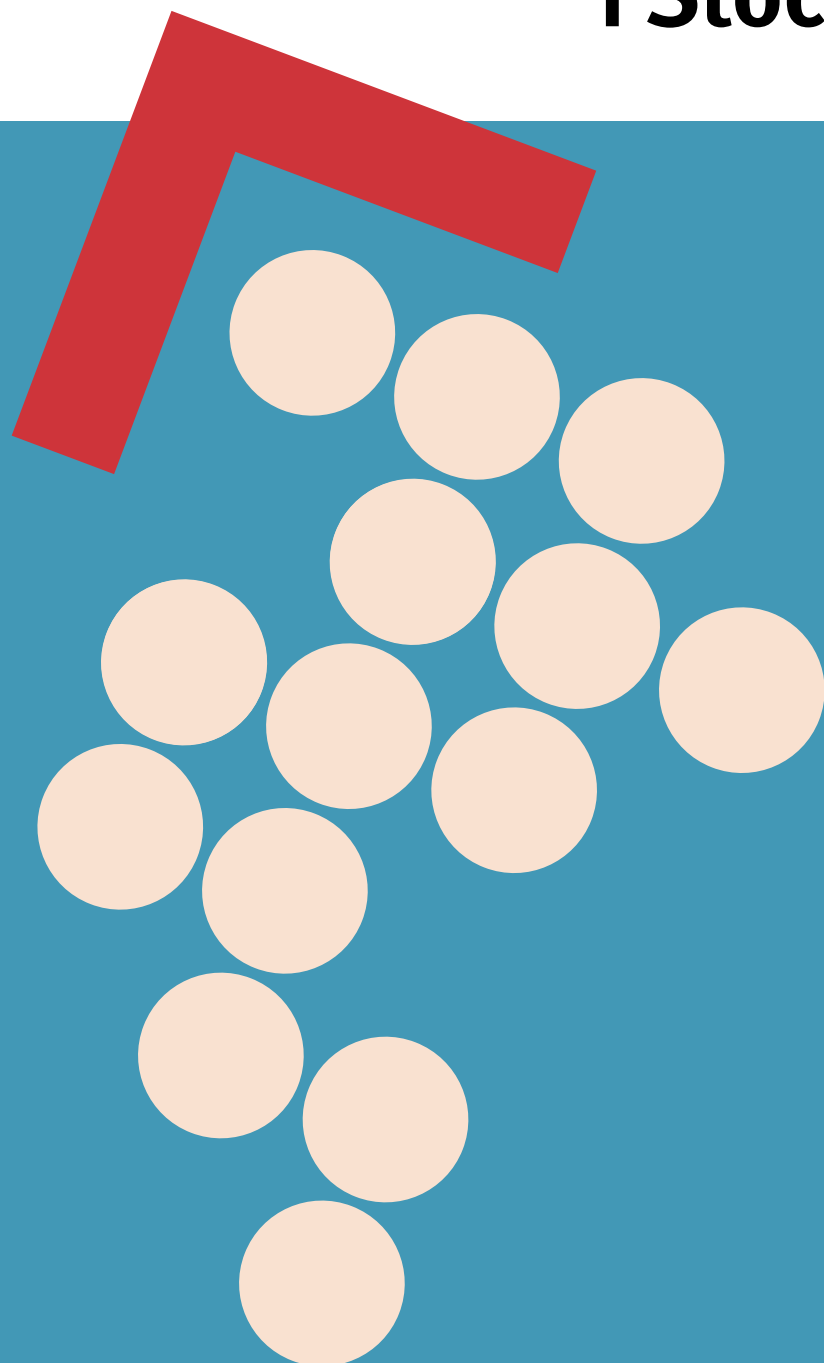

RAPPORT

Arbetslivs- kriminalitet 2022 i Stockholms län

LO-distriktet i Stockholms län

Arbetslivskriminalitet i Stockholms län

Problembild och förslag ur ett fackligt perspektiv

Inledning

Brottslighet kopplad till arbetslivet är ett omfattande problem i Sverige som har funnits i många år. På senare tid har den ökat, men det är svårt att uppskatta omfattningen. Skatteverkets beräkningar visar att de svarta inkomsterna i Sverige uppgår till över 90 miljarder per år, men det är bara en del av bilden.

Vid sidan om minskade skatteintäkter är konsekvenserna många. Seriösa företag konkurreras ut, villkoren på arbetsmarknaden dumpas, den organiserade brottsligheten växer sig starkare och tilliten i samhället försämras. Ur ett fackligt perspektiv ser vi framför allt hur många människor dagligen utnyttjas på jobbet. I många fall med löner som inte går att leva på och under arbetsförhållanden som både strider mot lagen och utgör brott mot mänskliga rättigheter. Den utsatthet som många arbetstagare lever under, i kombination med bristande verktyg från samhället för att upptäcka oegentligheter, gör att vi i många fall saknar förutsättningar att tillvarata deras rättigheter på ett bra sätt.

På senare år har frågorna hamnat i fokus. Just nu tas en rad politiska initiativ för att på olika sätt bekämpa olika former av brottslighet som är kopplad till arbete. Ett problem är att strålkastarljuset inte riktas mot kommuner och regioner. Fusket inom den personliga assistansen är ett av de områden som uppmärksammas mest, men flera andra branscher som kommunerna ofta göra affärer med har stora utmaningar när det gäller brottslighet. Sju av tio upphandlingar annonseras av kommunsektorn och det totala värdet av de upphandlingspliktiga inköpen uppgick 2019 till över 800 miljarder kronor.

Kommuner och regioner har därmed ett stort ansvar för att bekämpa arbetslivskriminaliteten, ett ansvar som både den här rapporten och andra undersökningar pekar på att de inte tar. Inte heller den nationella politiken riktar in sig på den del av offentliga sektorn som står medborgare och företag närmast.

Stockholms län fungerar som en motor i svensk ekonomi. Samtidigt är det här, och i andra storstadsområden, som kriminaliteten är mest utbredd. Därför bör kommunerna i länet och Region Stockholm prioritera att angripa brottsligheten på lokal och regional nivå. Hittills upplever vi att den politiska viljan att göra detta har saknats.

Samhället har allt att vinna på krafttag mot arbetslivskriminaliteten. Flera olika typer av insatser behövs på olika nivåer. Vi vill framför allt uppmana politikerna i länets kommuner och regionpolitikerna att växla upp sitt arbete. Förstärkta insatser från kommunernas och regionens sida är en nyckel för att pressa tillbaka kriminalitet kopplad till arbetslivet.

Innehåll

Inledning.....	4
Innehåll.....	5
Sammanfattning.....	6
Arbetslivskriminalitet – ett ökande samhällsproblem.....	6
Konsekvenser för hela samhället.....	6
Arbetslivskriminalitet har hamnat på agendan.....	7
Viktiga steg har tagits men Sverige ligger på efterkälken.....	8
Kommuner och regioners viktiga roll har hamnat i skuggan.....	8
Rapport från Brå lyfter behov av stärkta lokala insatser.....	9
Ny lagstiftning ska ge kommunerna roll i det brottsförebyggande arbetet.....	9
Stora brister i kontroll vid offentlig upphandling i Stockholms län.....	10
Fackförbunden i länet vittnar om omfattande brottslighet.....	10
Lokala projekt för att bekämpa arbetslivskriminalitet lyser med sin frånvaro.....	12
Förslag på insatser mot arbetslivskriminalitet i Stockholms län.....	14
Länet behöver ett organiserat arbete mot arbetslivskriminalitet.....	13
Kommunerna och regionen behöver skärpa sina rutiner för upphandling.....	13
Staten behöver skapa förutsättningar för lokala och regionala insatser.....	14
Metod.....	15

Sammanfattning

Kommuner och regioner har en central betydelse när det handlar om att motverka kriminalitet som är kopplad till arbetslivet. Samtidigt är få åtgärder från nationellt håll inriktade på att förbättra insatserna från kommuner och regioner, och de tar själva få initiativ för att förebygga brott.

Rapporten bygger på intervjuer med fackliga företrädare och en enkät riktad till kommunerna i Stockholms län. Undersökningarna pekar på att arbetslivskriminalitet är en stor utmaning för facken i länet samt att kommunerna är dåligt rustade när det handlar om att förebygga brott.

Facken lägger mycket resurser på att ge stöd till medlemmar som utnyttjas på arbetsmarknaden, samtidigt som de ofta har svårt att nå de som är mest utsatta. Många fackliga företrädare upplever att de saknar verktyg i form av lagstiftning och stöd från myndigheter för att kunna bidra till att hjälpa utsatta och bidra till en minskad brottslighet.

Enkäten pekar på att kommunerna i länet inte bedriver något systematiskt arbete för att förebygga arbetslivskriminalitet. På ledningsnivå saknas kunskap om vilka insatser kommunen genomför.

LO-distriktet föreslår bland annat:

- Att Region Stockholm och kommunerna bygger upp ett organiserat arbete mot arbetslivskriminalitet, som innefattar kontroller och ett mer systematiskt arbete från framför allt kommunerna.
- Att Region Stockholm och kommunerna skärper sina rutiner för upphandling. Politikererna behöver ta ett större ansvar, och kontrollerna av leverantörer behöver utvecklas.
- Att staten bidrar till att skapa bättre förutsättningar för brottsförebyggande arbete på lokal nivå. Det innefattar ökade satsningar på A-krimcenter men också lagändringar när det exempelvis gäller arbetskraftsinvandring.

Arbetslivskriminalitet – ett ökande samhällsproblem

De senaste åren har alltmer uppmärksamhet riktats mot människor som arbetar i Sverige under mycket dåliga förhållanden. Det kan handla om arbete till låg eller utebliven lön, mycket långa arbetsdagar, farlig arbetsmiljö eller dåliga boendeförhållanden.¹

Detta är en del av den så kallade *arbetslivskriminaliteten*. Begreppet syftar på regelöverträdelser och brott som är kopplade till arbetslivet. Brottsverktyget är i första hand aktiebolag och i praktiken handlar det om en rad olika former av brott. Det kan handla om alltifrån brott mot arbetsmiljölagen till utnyttjande av arbetskraft genom människoexploatering och människohandel. Vissa brott är mindre allvarliga, andra får stora konsekvenser för enskilda och på sikt för hela samhället. En del av brottsligheten är sammanlänkad till utnyttjande av olika delar av välfärdssystemet.

Hur människor på olika sätt utnyttjas har bland annat dokumenterats i Elinor Torps bok *Vi, skuggorna: Ett Sverige du inte känner till*. Hur brottsuppläggen kan se ut och omfattningen av utmaningarna är något som flera myndigheter har belyst. Medier rapporterar också regelbundet om organiserat fusk som sker i eller med koppling till arbetslivet, alltifrån hur Försäkringskassan luras på pengar till hur hemtjänstföretag fuskar med tidredovisningen. Med andra ord finns relativt många av problemen beskrivna, även om en samlad bild saknas.

Konsekvenser för hela samhället

Omfattningen av arbetslivskriminaliteten är svår att överblicka och detsamma gäller konsekvenserna. I första hand drabbas arbetstagare, genom exempelvis osäkra arbetsvillkor, låga ersättningar eller allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter. Andra löntagare påverkas indirekt genom en press nedåt på löner och villkor. De låga lönerna, som återfinns del i en stor del av arbetslivskriminaliteten och som möjliggörs genom att skatter inte betalas in, leder till att kollektivavtalen urholkas.

¹ Polismyndigheten, Människohandel för sexuella och andra ändamål Lägesrapport 20, 2019, Elinor Torp, Vi skuggorna, 2019; Länsstyrelsen Stockholm, Arbetskraftsexploatering och människohandel.

En annan viktig konsekvens är också att företag som följer reglerna riskerar att konkurreras ut av oseriösa aktörer. Detta har på senare år uppmärksammats särskilt inom byggbranschen men är en stor utmaning i alla branscher där fusk är vanligt. På längre sikt finns det egentligen bara två alternativ för seriösa företag som tvingas konkurrera med kriminella företag. Det ena är att börja agera brottsligt och det andra är att slås ut.

Även statskassan påverkas. Det finns dock ingen siffra på vad arbetslivskriminalitet kostar samhället varje år. Enligt Skatteverket uppskattades svartarbetet under perioden 2010–2016 till 91 miljarder kronor per år. Dessa siffror täcker dock bara in en begränsad del, eftersom många som är anställda i utländska företag inte är anmälda till Skatteverket. I kombination med annan ekonomisk brottslighet som redovisas i Skatteverkets rapport så rör det sig om över 100 miljarder kronor bara för rena ekobrott. Det finns samtidigt uppskattningar på att samhället går miste om 5–10 procent av sina årliga skatteintäkter på grund av olika former av skattefusk.²

Kombinationen av konsekvenser för den som utnyttjas, att seriösa företag hotas att slås ut och uteblivna skatteintäkter gör arbetslivskriminaliteten till en stor samhällsutmaning. I längden riskerar hela branscher att präglas av olika former av fusk, där det blir omöjligt för seriösa företag att konkurrera. På längre sikt bidrar det också till att urholka tilltron till samhällets institutioner och bidra till en ökad misstro mellan människor.

Arbetslivskriminalitet har hamnat på agendan

På senare år har frågan fått större utrymme i samhällsdebatten och en rad politiska initiativ har tagits för att stävja brottslighet som är kopplad till arbetsmarknaden, men också brottslighet direkt riktad mot välfärdssystemen. Flera av de initiativ som tagits de senaste åren är alltså inte begränsade till arbetslivskriminalitet.

En central del handlar om att öka myndighetssamverkan, och framför allt att se till att uppgifter kan delas mellan olika myndigheter så att bidragsbrott kan upptäckas.

Myndighetsgemensam satsning mot organiserad brottslighet

Vid sidan av att regeringen under 2021 gett uppdrag och resurser till flera myndigheter med syfte att minska fusk och välfärdsbrottslighet har initiativ också tagits till myndighetssamverkan. Redan 2008 tog Regeringskansliet fram ett förslag till handlingsplan för att motverka människohandel för arbetskraftsexploatering.³ 2009 inleddes samverkan mellan 12 myndigheter med målet att bekämpa organiserad brottslighet.

Det senaste större initiativet skedde i december 2017, då Arbetsförmedlingen, Arbetsmiljöverket, Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Polismyndigheten och Skatteverket fick i uppdrag att under 2018–2020 utveckla metoderna för myndighetsgemensam kontroll. Inom ramen för uppdraget genomfördes drygt 2 000 kontroller, som resulterade i att drygt ett av tio kontrollerade företag tvingades att stänga hela eller delar av sin verksamhet.

Under 2021 fortsatte myndigheterna att samverka kring utveckling av metoder och genomförande av myndighetsgemensamma kontroller mot fusk, regelöverträdelse och brottslighet i arbetslivet. I uppdraget ingår också att föreslå hur samverkan ska se ut på sikt.⁴

Delegation mot arbetslivskriminalitet

Under 2021 inrättade regeringen en delegation med uppgift att samla och stödja aktörer som motverkar arbetslivskriminalitet och främja samverkan och erfarenhetsutbyte dem emellan. Uppdraget ska slutredovisas i februari 2025.⁵

Ny myndighet för felaktiga utbetalningar

En ny myndighet håller nu på att byggas upp med syfte att motverka felaktiga utbetalningar och bidragsbrott. Den nya myndighetens ska använda systemövergripande analyser av utbetalningar från olika myndigheter. Insatsen siktar i första hand in sig på välfärdsbrottslighet, men har också förutsättningar att bekämpa en del av arbetslivskriminaliteten. Myndigheten har

² www.ekobrottsmyndigheten.se/om-ekobrott/, ³ Ds 2008:7

⁴ www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/01/myndighetssamverkan-mot-arbetslivskriminalitet-ska-intensifieras/

⁵ www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommitteredirektiv/2021/09/dir.-202174/

dock exempelvis inte verktyg att komma åt organiserat svartarbete med arbetskraft från andra länder.

Byggmarknadskommissionen

Kommissionen var ett initiativ från byggbranschen för att kartlägga och analysera kriminalitet inom byggsektorn samt föreslå åtgärder. Insatsen genomfördes gemensamt av företag, fackförbund och branschorganisationer. I sin slutrapport lade kommissionen fram en rad åtgärder inom fem områden. Bland annat lyftes behovet av minskad sekretess mellan myndigheter, bättre förutsättningar att utesluta oseriösa aktörer vid upphandlingar, skärpta regler vid arbetskraftsinvandring, att göra det straffbart teckna avtal om återbetalning av lön samt införandet av elektroniska personalliggare.

Sverige startar A-krimcenter efter norsk förebild

I år öppnar Sverige sina första myndighetsgemensamma center för att bekämpa arbetslivskriminalitet. Målet är att sju ska vara på plats under 2023. Samtidigt ska antalet arbetsmiljöinspektörer som arbetar med fusk och brott i arbetslivet öka från 20 till 60. Inspektörerna ska jobba tillsammans med de andra myndigheterna i de nya regionala centren.

2015 inrättade Norge lokala A-krimcenter, där Polisen, Försäkringskassan, Arbetsmiljöverket och Skatteverket arbetar tillsammans för att bekämpa brott kopplade till arbetslivet. Därifrån rapporteras om flera positiva effekter. Bland annat pekar man på signaleffekten, en ökad medvetenhet och kunskap om arbetslivskriminalitet och att det haft positiva effekter på upphandling.⁶

Viktiga steg har tagits men Sverige ligger på efterkälken

När det handlar om att bekämpa arbetslivskriminalitet har Sverige inte vidtagit tillräckliga åtgärder för att vända utvecklingen. I stället har den gått åt fel håll och insatserna mot arbetskraftsexploatering har också fått kritik från Europarådet.⁷

När Riksrevisionen granskade statens insatser mot arbetskraftsexploatering 2018 konstaterades att många av de brister som identifierades redan 2008 finns kvar och att flera av de åtgärder som då föreslogs inte har genomförts. I granskningen slås fast att bristerna är stora, främst på grund av att regeringen inte har gett myndigheterna mandat och tydliga uppdrag för att motverka problemet.⁸

I granskningen framförs att bristerna finns när det gäller regelverk, kontroller, information och stöd till brottsoffer. Vidare kommer Riksrevisionen fram till att det framför allt är utländsk arbetskraft som drabbas genom till exempel arbete till oskäligt låg lön, mycket långa arbetsdagar, farlig arbetsmiljö eller dåliga boendeförhållanden.

Myndigheten efterlyser en rad åtgärder. Bland annat tydliga uppdrag till myndigheter, handlingsplan för arbetet och bättre information om rättigheter till de som drabbas. Det saknades då, och det saknas i dag, lättillgänglig information till utländsk arbetskraft om vilka rättigheter arbetstagare har i Sverige. Den information som finns utgår från att det är arbetstagaren som söker kunskap. Information finns inte heller om vart man kan vända sig för stöd om man utsätts för arbetskraftsexploatering.

De initiativ som nu tas kan på olika sätt bidra till att på sikt minska arbetslivskriminaliteten. Men Sveriges bristande beredskap för att bemöta arbetskraftsexploatering, men också andra former av arbetslivskriminalitet, har gjort att brottsligheten har fått fäste i Sverige. De som utnyttjar människor, och de regelverk som omgärdar arbetsmarknaden, har enkelt fått ett försprång.

Kommuner och regioners viktiga roll har hamnat i skuggan

Med några få undantag riktas inte ljuset i debatten eller de politiska reformerna mot de utmaningar eller den potential som finns i regioner och kommuner när det handlar om att vända trenden. Flera saker talar för att dessa aktörer både få en mer framskjuten position i arbetet.

⁶ www.arbetet.se/2022/03/16/arbetsmiljoverket-anstaller-fler-inspektorer-mot-arbetslivskriminalitet/

⁷ Council of Europe, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden

⁸ www.riksrevisionen.se/download/18.5317535b1764beeac102e65e/1607954480458/RiR%202020_27%20Anpassad.pdf

För det första kan det konstateras att en inte oväsentlig del av brottsligheten är kopplad till offentliga upphandlingar och inköp. Kommuner och regioner står för en stor del av alla upphandlingar och skärpta rutiner skulle kunna göra stor skillnad när det handlar om att mota bort kriminella aktörer.

För det andra bör det offentliga vara ett föredöme. Skattepengar ska inte hamna i fickorna på kriminella, och kommuner och regioner har ett viktigt ansvar för att se till att bidra till sund konkurrens.

För det tredje är kännedom om lokala förhållanden och lokala insatser avgörande i kampen för att stävja arbetslivskriminalitet. Framför allt kommunerna sitter på kunskap om lokala förhållanden och har goda möjligheter att på plats genomföra kontroller på företag.

Ett fjärde skäl till att prioritera frågan högre än i dag är att det finns ett folkligt stöd. I en opinionsundersökning som Upphandlingsmyndigheten genomförde under 2021 svarade drygt fyra av fem att de vill att kommunen tar hänsyn till arbetsvillkor vid inköp.⁹ Myndighetens egen uppföljning visade samtidigt att endast drygt fyra av tio kommuner i hög utsträckning ställer krav på arbetsrättsliga villkor i upphandlingar och drygt var femte analyserar risken för oschyssta arbetsvillkor.

Att kommuner och regioner vidtar åtgärder är avgörande för att arbetslivskriminalitet ska kunna förhindras och bekämpas. Stockholms län är en motor i svensk ekonomi och är även en av de regioner där arbetslivskriminalitet är mest utbredd. Därmed är Stockholms läns kommuner och Region Stockholm viktiga aktörer. Enbart Stockholms stad köper varje år varor, tjänster och entreprenader för över 40 miljarder kronor.

Rapport från Brå lyfter behov av stärkta lokala insatser

I den aktuella rapporten *Välfärdsbrott* mot kommuner och regioner lyfter Brå fram behovet av att kommuner och regioner blir bättre på att stoppa oseriösa aktörer från att komma in på marknaden genom att granska dem mer noggrant vid upphandlingar och valfrihetssystem. Brå menar att kommunerna behöver öka sin kompetens, förbättra sin samverkan, blir bättre på att granska företag och använda sanktioner för att bekämpa arbetslivskriminaliteten.¹⁰ Brå ser också behov av bättre regelverk för att underlätta detta, särskilt när det handlar om att utesluta oseriösa aktörer.

Kommuner och regioner är sedan 2019 skyldiga att följa upp privata utförare samt säkerställa att avtalet gör det möjligt att få information som ger insyn i verksamheten (10 kap. 8–9 § kommunallagen). Här menar Brå att denna skyldighet inte fått tillräckligt genomslag. I stort sett inga kommuner och regioner arbetar systematiskt inom alla områden med uppföljning som sträcker sig längre än till att hantera kraftiga avvikelser och uppenbara felaktigheter. Brå framför också att den lokala kunskap och insyn i verksamheterna som upphandlarna kan få genom verksamhetsbesök och intervjuer med företrädare är ett centralt verktyg för att upptäcka oegentligheter.

Ny lagstiftning ska ge kommunerna roll i det brottsförebyggande arbetet

Nu tas initiativ för att tydliggöra kommunernas lagstadgade ansvar för brottsförebyggande arbete. I utredningen *Kommuner mot brott* (SOU 2021:49) föreslås bland annat kommunerna ska arbeta mer med att kartlägga brott, orsaken till dem och hur de kan förebyggas. Kommunerna förväntas också samordna sitt arbete med andra aktörer. Ekonomisk brottslighet och välfärdsbrottslighet uppmärksammas i lagförslaget som något som kan framstå som en särskilt svår uppgift för kommunerna.

Stora brister i kontroll vid offentlig upphandling i Stockholms län

Vilka rutiner för upphandling och kontroll av leverantörer som kommuner och regioner har är avgörande för att skattemedel inte ska hamna i fel fickor. Offentliga aktörer har ett stort ansvar men också stora möjligheter när det handlar om att styra upphandlingarna och kontrollera leverantörer så att medlen används på ett bra sätt. Genom att se till att upphandlingar och inköp inte sker av företag som undviker att betala skatter och avgifter kan kommunerna bidra till att minska arbetslivskriminaliteten.

9 www.upphandlingsmyndigheten.se/nyheter/2022/7-av-10-vill-att-kommunen-tar-hansyn-till-agenda-2030-vid-inkop/

10 Välfärdsbrott mot kommuner och regioner. Fel och oegentligheter bland företag och föreningar, Brå 2022:1.

LO-distriktet i Stockholm har under de senaste åtta åren granskat vilka rutiner kommunerna i länet har för att kontrollera de leverantörer de köper varor och tjänster av. Undersökningarna visar att det finns stora brister både i samband med att upphandling görs och när det gäller löpande kontroller och uppföljning av leverantörer. Förbättringar har skett genom åren, men utvecklingen går trögt. Inte minst i ljuset av att en ny, och skarpare, lagstiftning för upphandling infördes 2017.

I den senaste undersökningen, som genomfördes 2021, saknade fyra av tio kommuner i länet en rutin för att hantera låga anbud. Drygt fyra av tio saknade en särskild metod för att bedöma hur bestämmelserna om arbetsrättsliga villkor ska tillämpas. Båda dessa frågor är viktiga för att sortera bort oseriösa aktörer.

Ett tydligt resultat i undersökningarna är politikernas bristande ansvar. Politikerna fattar i relativt liten omfattning beslut om upphandlingsunderlagen, och ännu mer ovanligt är att politiker är involverade i arbetet med att ta fram dem. Tre av tio kommuner uppger att politiker aldrig deltar i arbete med att ta fram upphandlingsunderlag. Sammantaget innebär resultaten att politikerna har begränsat inflytande när det handlar om att både ta fram och fastställa upphandlingsdokumenten.

Tydligt är också att kommunerna saknar de resurser som krävs för kontroll i relation till hur mycket de upphandlar. Nio av tio uppger att kommunen inte har tillräckliga resurser för att följa upp de krav som ställts i avtalen på vad upphandlade leverantörer ska leverera. Detta innebär i praktiken att en liten andel av kommunerna har kunskap om huruvida de faktiskt fått vad de betalat för. Nära två av tre upplever att kommunen saknar tillräckliga resurser för att göra tillfredsställande kontroller av att de företag som upphandlats följer lagar och förordningar.

Fackförbunden i länet vittnar om omfattande brottslighet

Inom ramen för denna rapport har företrädare i flera av LO:s förbundsavdelningar i länet intervjuats. Intervjupersonerna har relativt lång erfarenhet av fackligt arbete och har också i sina olika roller kommit i direkt kontakt med olika former av arbetslivskriminalitet. Intervjuer har gjorts med medarbetare och förtroendevalda inom Livsmedelsarbetareförbundet, Byggnads, Kommunal, Hotell- och restaurangfacket, Transport och Fastighetsanställdas förbund. Samtliga intervjuade vittnar om fusk inom deras områden. Det förekommer bland annat på bagerier, taxi, privat utförd omsorg, restauranger, i städföretag och inte minst inom byggsektorn.

Arbetslivskriminaliteten har funnits under lång tid

De som intervjuats vittnar om att arbetslivskriminaliteten varit en del av deras vardag under många år. Det förekommer på både stora och små företag. De fackliga företrädarna möter företag som fuskat tidigare och gör det igen, men också nya aktörer som använder företag som brottsverktyg. Inte sällan noteras att upphandlande företag som ertappats med fusk i en kommun fortsätter att bedriva verksamhet i grannkommunen.

Alla intervjuade menar att problemet är växande. Flera menar också att det är mer organiserat i dag än tidigare, och att de kriminella aktörerna har blivit bättre på att dölja brotten. I takt med att fusket ökat har det också blivit mer normaliserat. Det, menar några, leder till att många inblandade inte uppfattar att det som sker inte är lagligt. Samtidigt lyfter flera intervjuade fram att en stor del fusket inte kommer till deras kännedom.

Fusk med arbetstillstånd den största utmaningen

De intervjuade menar att fusk med arbetstillstånd är den vanligaste former av brottslighet som de stöter på, och antalet tillstånd har ökat under perioden. Flera intervjuade ser en ökning från 2015 och framåt, och en respondent beskriver utvecklingen när det gäller fusk som lavinartad.

Uppläggen kan se olika ut. Ett vanligt tillvägagångssätt är att den anställde får betala tillbaka delar av sin lön. Detta är ofta svårt att upptäcka och svårt bevisa. I flera fall lyckas facken organisera de som har fått arbetstillstånd, men i och med att de riskerar att förlora

sina arbetstillstånd är de inte villiga att vittna om det de blir utsatta för. Att det är lönsamt och svårt att upptäcka är två viktiga skäl till att fusk med arbetstillstånd är utbrett. Ett annat skäl är att brotten, om de upptäcks, inte bestraffas.

En annan utmaning som lyfts fram är att Arbetsförmedlingen brister i sitt uppdrag att samråda med fackförbund i samband med subventionerade anställningar. Flera intervjuade nämner att samråd inte sker alls eller att Arbetsförmedlingen väljer företag som facket identifierat som kriminella.

Ett vanligt ärende som förbunden också får hantera är att skatt helt enkelt inte betalas in av arbetsgivaren.

Konsekvenser för företag, anställda och facket

De fackliga företrädarna vittnar om att fusk leder till en rad olika konsekvenser. För det första är det många människor som på olika sätt utnyttjas i länet, och mörkertalet är stort. På de mest ljusskygga företagen vågar arbetarna inte gå med i facket, och därmed kan förbunden inte agera.

Fusk leder också till att seriösa företag får svårt att konkurrera, något de intervjuade menar är en stor utmaning. Företag som inte betalar skatter och avgifter dumpar priserna, och företag som sköter sig får svårt att vinna anbud och kontrakt. Alternativen som står till buds är i många fall att själv börja fuska eller att bli utkonkurrerad.

Även den fackliga verksamheten påverkas. Mycket tid och insatser går åt att försöka ge stöd till medlemmar som utnyttjas. Inte sällan behöver tolkar anlitas för att det ska gå att kommunicera med både arbetare och arbetsgivare. Resurser går också åt till att rekrytera personer med arbetstillstånd, en grupp som ofta är svårare att organisera då de kan ha en negativ bild av facket från sitt hemland eller bara ser sitt arbete som tillfälligt.

Ett exempel som framkommer under intervjuerna och som kan fungera som en illustration på de omfattande fackliga insatser som görs för att hjälpa människor som utnyttjas är hur en ombudsman letat upp en arbetsgivare på en pub för att få en underskrift till ett arbetsintyg till Migrationsverket. Detta skedde samma dag som intyget skulle in, och efter påskrift körde ombudsmannen ut till Migrationsverkets lokaler i Solna. Där väntade medlemmen som lämnade in intyget. Efter en föräldraledighet hade medlemmen inte fått arbetsgivaren att skriva under intyget trots att hon var anställd och arbetade.

De intervjuade upplever ingen förbättring

De insatser som gjorts från statligt håll på senare tid har inte bidragit till att minska fusk. Vidare upplever de intervjuade att arbetsgivarorganisationerna, trots att de har förutsättningar att på olika sätt bidra till att fusk minskar, inte agerar.

Alla intervjuade återkommer till att kontroller och inspektioner ute i verksamheterna är en förutsättning för att komma åt fusk. De menar också att det måste till ett stöd till de som utsatts om fusk kan kunna identifieras i större omfattning. Detta gäller särskilt personer med arbetstillstånd, då de är beroende av arbetsgivarens välvilja för att få stanna i Sverige.

Arbetslivskriminalitet inte på agendan i länets kommuner

Under våren 2022 skickade LO-distriktet ut en enkät till kommunerna i Stockholms län. Frågorna handlade om hur kommunerna arbetar med att förebygga och förhindra arbetslivskriminalitet, en fråga som aktualiserats särskilt då kommunerna kan komma att få ett reglerat uppdrag att arbeta brottsförebyggande.

Enkäten skickades till samtliga ekonomichefer i länet och endast sju svarade. Att få valde att svara trots omfattande påminnelser och de svar som inkom pekar på att kommunerna i länet inte bedriver något systematiskt arbete för att bekämpa arbetslivskriminalitet. Frågan tycks inte vara prioriterad, något som ligger i linje med de iakttagelser som gjorts i arbetet med Upphandlingsindex och den bild som framträder i andra rapporter.

Sammanfattande iakttagelser från enkäten

- På frågan om kommunen genomfört utbildningar riktade till medarbetare eller förtroendevalda svarar de flesta att de inte vet. Att ekonomichefen inte har inblick i det pekar på att arbetet med frågorna inte sker på ett organiserat sätt. En mindre andel av kommunerna uppger att de genomfört utbildningar riktade till medarbetare och chefer i olika delar av organisationen. När det gäller förtroendevalda tycks det vara vanligast att rikta utbildningar till ledamöter i fullmäktige.
- Merparten av de svarande kan heller inte uttala sig om huruvida kommunen genomför inspektioner på företag som kommunen har upphandlat. Ett par kommuner uppger att kontroller genomförs. Resultatet pekar på att ekonomicheferna inte har inblick i ett viktigt instrument när det handlar kontroll vid upphandling och att förebygga eller sätta stopp för brott i företag som kommunen anlitar.
- Många kan inte svara på kommunen genomför informationsinsatser riktade till kommuninvånarna om hur de kan undvika att bidra till arbetslivskriminalitet, och bland de som kan ta ställning svarar en majoritet nej. Att människor har kunskap om hur arbetslivskriminalitet tar sig uttryck och vad ett rimligt pris kan vara för olika tjänster är en viktig del i att bekämpa arbetslivskriminalitet. Resultaten pekar på att kommunerna inte prioriterar detta.
- De flesta ekonomichefer kan heller inte svara på om kommunen är delaktig i något projekt där arbetsmarknadens parter ingår och där syftet är att bekämpa arbetslivskriminalitet. Ingen kommun svarar att de ingår i något sådant projekt. Resultaten vittnar om att de flesta kommuner inte är något aktivt part i samarbeten som syftar till att stävja denna typ av brottslighet.
- De få kommentarer som lämnats pekar på att några kommunerna kopplar samman insatser för att stävja olika former av oegentligheter inom kommunens egen organisation med att bekämpa arbetslivskriminalitet. Kommentarererna kan ses som en illustration på att kommunerna har en lång väg att gå när det handlar om att förebygga och hantera arbetslivskriminalitet.

Kommunala fastighetsbolag samarbetar för att minska fusk

Även om kommunerna som helhet inte har något nämnvärt arbete för att förebygga arbetslivskriminalitet har initiativ tagits av kommunägda fastighetsbolag i Stockholm. Inom ramen för Rättvist byggande har en modell tagits fram som ska bidra till mindre fusk i byggbranschen.¹¹ Från detta arbete finns erfarenheter som bör kunna tas tillvara i flera av kommunernas verksamheter.

Lokala projekt för att bekämpa arbetslivskriminalitet lyser med sin frånvaro

Lokala insatser spelar en stor roll när det handlar om att förhindra och bekämpa arbetslivskriminalitet. Redan för över tio år sedan tog Brå fram skriften Lokala åtgärder mot organiserad brottslighet, som riktar sig till aktörer som arbetar mot organiserad brottslighet på lokal nivå.¹² Där lyfts många olika typer av brott, men både människohandel och organiserat svartarbete finns med. Ungefär samtidigt tog Brå tillsammans med SKR fram en handbok om åtgärder mot lokal organiserad brottslighet.¹³

Trots detta finns det få exempel på samverkan eller lokala insatser i Stockholms län. Nedan lyfts två exempel som är avgränsade till byggbranschen, som visar kraften i lokala insatser.

Fair Play Bygg

Fair Play Bygg är ett framgångsrikt exempel på ett regionalt projekt, som också illustrerar vikten av praktiska och handfasta insatser. Projektet drivs av Byggnads Stockholm-Gotland och Stockholms Byggmästareförening. Inom ramen för projektet rapporterats tips in till

¹¹ www.rattvistbyggande.se/rattvist-byggande-i-praktiken

¹² www.bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2009-01-28-ideskrift-18-lokala-atgarder-mot-organiserad-brottslighet.html

¹³ www.bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2010-04-28-lokal-organiserad-brottslighet.html

organisationen. Dessa har sedan bearbetats och skickats vidare till Skatteverket, Ekobrottsmyndigheten, Arbetsmiljöverket och Polisen.

En av de saker som har fungerat bra här är att det har funnits en kompetens i att identifiera vilket brott det handlar om, samla ihop relevanta underlag och att kontakta rätt myndighet.

Under 2021 lämnade Fair Play Bygg över 249 ärenden till olika myndigheter. Mellan 2016 och 2021 har de ärenden som organisationen lämnat vidare resulterat i att 155 företag har fått förhöjd skatt med strax över 100 miljoner kronor.

Projektet är finansierat av medlemsavgifter och huvudmännen efterlyser fler och snabbare politiska åtgärder för att bekämpa arbetslivskriminalitet. Fair Play bygg är en bra illustration på det omfattande fotarbete som krävs för att komma åt fuskande företag.

Nackaprojektet

2009 inledde Nacka kommun, med stöd av Brå och i samarbete med flera myndigheter, ett projekt för att minska svartarbete i byggsektorn. En modell för upphandling av bygg- och anläggningsentreprenader togs fram för att förebygga svartarbete. Utvärderingen visade att både beställare och entreprenörer är positiva till arbetssättet samt att oseriösa företag upptäcks snabbt. Bland annat konstaterades att kostnaderna för byggprojekt inte ökade och att antalet anbud inte minskade.¹⁴

Rutinerna är nu en del av det ordinarie arbetet med upphandling i Nacka kommun. Att de insatser som gjordes från Skatteverket under projektets gång inte längre är möjliga innebär dock att kontrollen är mindre omfattande idag.

Förslag på insatser mot arbetslivskriminalitet i Stockholms län

För att bekämpa arbetslivskriminalitet på ett effektivt sätt krävs förbättrade insatser på kommunal och regional nivå. Utan ett aktivt arbete på denna nivå kommer ändringar av lagstiftningen och andra insatser på nationell nivå att ha begränsad effekt.

I och med att Stockholms län är en motor i svensk ekonomi och att länet är utsatt när det handlar om olika former av kriminalitet kopplat till arbetslivet är det särskilt viktigt att positionerna flyttas fram här.

Länet behöver ett organiserat arbete mot arbetslivskriminalitet

Insatser för att bekämpa kriminalitet i arbetslivet bör prioriteras inom ramen för kommunernas uppdrag i det brottsförebyggande arbetet. Kommunerna bör tillsammans med regionen ta initiativ till att skapa en gemensam organisation för att genomföra kontroller för att minska fusk i olika branscher.

Bygg upp en regional organisation för kontroller

Att genomföra riktade insatser på arbetsplatser är ett effektivt sätt att stävja arbetslivskriminalitet. Med inspiration från Fair Play Bygg och andra genomförda projektet bör en regional organisation byggas upp för genomförande av kontroller på arbetsplatser i branscher som är utsatta för fusk. I detta bör ingå att sammanställa underlag så att relevant myndighet kan väcka åtal, men också att sprida kunskap. Kommunerna, arbetsmarknadens parter, Region Stockholm är exempel på aktörer som bör ingå i organisationen, som behöver ha ett nära samarbete med A-krimcenter och myndigheter med ansvar inom området.

Kommunernas arbete mot arbetslivskriminalitet behöver utvecklas

Även om samverkan inom regionen är en nyckel för att bekämpa arbetslivskriminalitet behöver kommunerna utveckla det egna arbetet. Kommunerna i länet behöver lägga en grund genom att ta fram en skriftlig strategi för frågorna samt utse en tjänsteperson som ansvarar för arbetet. Kommunerna behöver också genomföra utbildningar riktade till politiker, men också till tjänstemän i förvaltningar och bolag, för att öka kunskapen om arbetslivskrimi-

¹⁴ www.bra.se/forebygga-brott/erfarenhetsbank/erfarenhetsbank/2012-06-30-nackaprojektet.html?lang=sv

nalitet. I och med att upphandling är ett sårbart område bör det vara särskilt prioriterat, och kommunerna bör införa rutiner för att göra inspektioner på företag som kommunen anlitar.

Kommunerna och regionen behöver skärpa sina rutiner för upphandling

Enbart Stockholms stad köper varor, tjänster och entreprenader för över 40 miljarder per år. Vilka kontroller som genomförs i olika faser har en avgörande betydelse för att minska arbetslivskriminaliteten. Då många företag är verksamma i flera olika kommuner krävs förutom skärpta rutiner också en samverkan mellan kommunerna.

Politikerna måste ta kontroll över upphandling och avsätta mer resurser

LO-distriktets granskningar av Stockholmskommunernas upphandling visar att politikerna i många kommuner har begränsat inflytande över arbetet med upphandling. Exempelvis tas beslut om förfrågningsunderlag i första hand av tjänstemän. För att kunna utveckla arbetet med upphandling och förbättra kontrollen måste politikerna ta ett större ansvar. Detta omfattar också att avsätta tillräckliga resurser för kontroll.

Kontrollerna av leverantörer behöver utvecklas

Kommunerna i länet har brister i sina kontroller vid upphandling som kan innebära att ekonomisk brottslighet underlättas. Det handlar bland annat om att låga anbud inte hantearas, att det saknas resurser för att följa upp de krav som ställts i avtalen och att sanktioner uteblir när leverantörer bryter mot kontrakt. Regionen och kommunerna i länet behöver säkerställa att de har effektiva rutiner som uppfyller lagens krav.

Kommunerna bör ställa krav på arbetsrättsliga villkor vid upphandling och inköp

Region Stockholm och kommunerna bör skapa rutiner för att i linje med lagstiftningen ställa krav på arbetsrättsliga villkor. Genom att ha som regel att alltid ställa arbetsrättsliga villkor förbättras förutsättningarna för att de företag som kommuner tecknar avtal med erbjuder sina anställda goda villkor och att det skapas en sundare konkurrens mellan företag.

Utveckla arbetet i samverkan med andra kommuner

Det är inte ovanligt att leverantörer som begår lagbrott och blivit av med kontrakt i en kommun upphandlas av eller fortsätter att leverera tjänster i andra kommuner i länet. Kommunerna bör därför utveckla sin samverkan med varandra, med A-krimcenter och Upphandlingsmyndigheten.

Staten behöver skapa förutsättningar för lokala och regionala insatser

Från statligt håller krävs en lång rad lagändringar och insatser för att stoppa arbetslivskriminaliteten. En viktig utgångspunkt för reformerna måste vara att kommunernas och regionernas förutsättningar att ta en mer aktiv roll underlättas. Det handlar bland annat om skärpta krav i LOU och utökade resurser för inspektioner på A-krimcentren. Arbetskraftstillstånden är ytterligare en fråga som många fackliga företrädare brottas med och där åtgärder krävs.

Hårdare lagkrav och tillsyn av offentlig upphandling

Omfattningen av den offentliga upphandlingen och de brister som finns när det gäller kontroller av leverantörer skapar möjligheter som kriminella aktörer utnyttjar. Här bör flera åtgärder övervägas som kan bidra till att hålla oseriösa aktörer borta från upphandlingar. Tänkbara förslag som bör diskuteras är begränsningar av leverantörskedjor, obligatoriskt krav på arbetsrättsliga villkor i alla upphandlingar och en skärpt tillsyn av upphandlingar i kombination med kända påföljder för upphandlande aktörer som inte följer lagen.

Skärp reglerna för arbetskraftstillstånd

Den typ av arbetslivskriminalitet som de flesta ombudsmän inom förbundsavdelningarna uppfattar är den största utmaningen inom deras branscher är fusket med arbetskraftstillstånd. Det är tydligt att det nuvarande regelverket inte fungerar. Även om gruppen är relativt liten sett till hela arbetsmarknaden i länet är det här det allvarligaste utnyttjandet av människor sker. Samtidigt är det svårt att upptäcka fusk, då arbetarna är beroende av sina arbetsgivare för att få stanna i Sverige. Här krävs bland annat att en större del av alla inrapporterade anställningsavtal jämförs med Skatteverkets månatliga elektroniska arbetsgivardeklarationer, att arbetsmarknadsprövningen återinförs så att arbetskraftsinvandringen begränsas till bristyrken och att den som utsatts kan få rättshjälp. Utöver det behöver identitetskontrollen skärpas, om myndigheterna inte vet vilka som bor och arbetar i Sverige blir förutsättningarna för att bekämpa arbetslivskriminalitet dåliga.

Förbättrade kontroller kräver fler inspektörer

En viktig insats för att bekämpa arbetslivskriminaliteten är genomförande av kontroller, både fysiskt och digitalt. Beslut har fattats om att antalet arbetsmiljöinspektörer som arbetar med fusk och brott i arbetslivet öka från 20 till 60. Inspektörerna ska jobba tillsammans med de andra myndigheter i de nya regionala centren. Det är ett steg framåt, men det behövs fler. De myndigheter som har fått i uppdrag att arbeta med att förebygga arbetslivskriminalitet bör också få uppdrag och resurser att öka antalet kontroller. Här krävs också att rättsvårdande myndigheter får i uppdrag att prioritera brott kopplade till arbetsmarknaden. Ett välfungerande samråd och en god samverkan mellan myndigheter och arbetsmarknadens parter är samtidigt en nyckel för framgång i arbetet.

Metod

Rapporten bygger på en enkät till kommunerna i länet, intervjuer med fackliga företrädare för förbundsavdelningarna i LO-distriktet i Stockholms län samt på rapporter inom området arbetslivskriminalitet.

Intervjuer gjordes med ombudsmän eller förtroendevalda inom Livsmedelsarbetareförbundet, Byggnads, Kommunal, Hotell- och restaurangfacket, Transport och Fastighetsanställdas förbund. Intervjuerna genomfördes våren 2022. Frågeformuläret innehöll frågor om omfattning, hur fusket tar sig uttryck, vilka konsekvenserna av fusket blir, hur facket ger stöd till arbetstagare och politiska åtgärder mot fusk.

Enkäten till kommunerna skickades ut 9/3 till ekonomichefer i länets samtliga kommuner. Påminnelser skickades ut 23/3, 25/3, 8/4 och 28/4. Frågeformuläret innehöll frågor om genomförandet av utbildningar om arbetslivskriminalitet riktat till förtroendevalda och anställda, förekomst av inspektioner av upphandlade företag, informationsinsatser till kommuninnevånare, samverkan med kommuner och andra aktörer och vilket stöd kommunerna efterlyser. Endast 7 av 26 kommuner besvarade enkäten. Det kan ha flera orsaker och det har inte gått att identifiera några gemensamma nämnare mellan de kommuner som svarat respektive inte har svarat.

LO-distriktet i Stockholms län samordnar LO-förbundens 23 regionala organisationer i Stockholms län, vilka tillsammans samlar ca 185 000 medlemmar. Våra medlemmar finner du på restauranger och i butiker, på byggen och i kollektivtrafiken, i barn- och äldreomsorgen och på bensinmacken. Man kan säga att var du än befinner dig i Stockholms län så finner du en LO-medlem.

Från Norrtälje i norr till Nynäshamn i söder bedriver vi verksamhet på regional och lokal nivå inom bland annat facklig utbildning, skolinformation, opinionsbildning och politisk påverkan. Vi informerar om dina rättigheter på jobbet och om vikten av ett fackligt medlemskap och vi verkar för en utveckling av regionens arbetsmarknad till fördel för medlemmarna i LO-förbunden.

Besök oss gärna på stockholm.lo.se

LO-distriktet i Stockholms län